

УДК 111.6:62:17.023.36 (045)

І.П. Скиба

ТЕХНІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ КУЛЬТУРИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Стаття присвячена аналізу технічної діяльності як складової культури.

Вступ

Роль техніки і пов'язаної з нею діяльності за останні століття дуже виросла. На початок XXI сторіччя техніка набуває майже домінуючої ваги в житті людства, що має як позитивні, так і негативні наслідки, часом завдаючи невиправної шкоди, створюючи глибокі кризові явища, які охоплюють увесь світ. Звідси й діаметрально протилежні оцінки, які даються технічній діяльності.

Потреба філософського осмислення сьогодення її стану визначається головним чином тим, що аналіз на основі лише внутрішньої логіки її розвитку залишився в минулому і вже не задовольняє сьогодення. Багатогранність буття технічної діяльності вимагає, щоб вона досліджувалась як соціокультурний феномен, у взаємодії з іншими формами соціального і духовного життя. Такий ракурс дослідження дозволяє говорити про неї, як про закономірний розвиток культурної творчості людини у всій багатоманітності її відносин з навколишнім світом.

Постановка завдання

Незважаючи на окремі спроби визначити зв'язок технічної діяльності та культури, питання про її місце в системі культури з'ясовано не повною мірою. Навіть у працях, присвячених проблемам культури та аналізу її видів, власне техніці приділяється недостатня увага. Розгляд технічної діяльності як феномена та елемента культури передбачає (хоча цим і не вичерпується) виявлення її місця в єдиному соціокультурному просторі, визначення ролі культури у формуванні норм і цінностей розвитку технічної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій

Феномен діяльності постійно є предметом філософських дискусій. За останні роки збільшилась кількість монографій та статей, що розглядають її сутність. Зокрема, розглядаються як соціальні так і психологічні її аспекти. Серед сучасних досліджень слід особливо відзначити роботи авторів: Кагана М.С., Батищева Г.С., Келле В.Ж., Юдіна Е.Г., Рубінштейна С.А., Леонтьєва А.Н. та ін.

Питаннями дослідження інженерної діяльності займалися: Горохов В.Г., Иванов В.І., Чешев В.В. Роботи Князева В.М., Розіна В.М., Майзеля Н.А. присвячені визначенню понять «техніки» та «технології» в їх змістовому наповненні. Проблеми технічної творчості досліджуються в роботах: Білозерцева В.Н., Пігрова К.С., Яценко Л.В., Белика В.Ф. та ін.

Екологічні аспекти розвитку технічної діяльності аналізуються в працях Гіренка Ф.І., Кисельова І.Н., Кочергіна А.Н., Кузнецова Г.А., Моїсеєва Н.Н., Урсула А.Д. та ін. Суттєвий внесок в дослідження вищезазначеного кола проблем зробили своїми роботами зарубіжні філософи Хайдегер М., Рапп Ф., Ленк Х., Мітчелл К., Ясперс К., Шпенглер О., Мемфорд Л.,

Тоффлер О., Коен Р. та ін. Спробу соціокультурного аналізу технічної діяльності здійснив Шустов А.Ф.

Попередній аналіз показує, що незважаючи на постійне збільшення загальної кількості публікацій, які тією чи іншою мірою стосуються проблеми технічної діяльності, праць, спеціально присвячених аналізу її як соціокультурного явища майже немає, недостатньо. Соціокультурні аспекти технічної діяльності лише зараз стають об'єктом самостійного дослідження, що безпосередньо пов'язано зі зміною раціональності в науці та причинами, які викликали її до життя.

Основна частина

Починаючи з XVI ст. домінуючі в західноєвропейській науці Нового часу концепції підкорення природи та вдосконалення соціуму, розбудовані на основі моделей природознавства, насаджувалися на теренах католицького, православного, ісламського, конфуціанського, буддистського регіонів сучасної цивілізації. Концепція послідовного вдосконалення науки і технологій зумовила панування впевненості, що узвичаєні в західноєвропейській науці Нового часу уявлення щодо структури просторово-часового континууму, історії людства, сенсу буття людини у Всесвіті та суспільстві були притаманні науковому пізнанню «завжди і скрізь». До середини XX ст. в суспільній свідомості об'єднані глобальними технологічно-інформаційними проектами цивілізації вкорінювалася ідея, що наука і техніка в майбутньому вирішать усі соціальні, економічні, моральні проблеми окремої людини та людства в цілому.

У контексті узвичаєних парадигм майбутнє суспільства прогнозувалося як послідовне удосконалення сьогодення, а минуле – як послідовне його становлення. Саме в таких умовах відбувався розвиток технічної діяльності майже до сьогодення. Доводиться констатувати, що закінчилася оптимістична віра в теорію еволюції, яка базувалася на тому, що все змінюється на краще. Виникає нова реальність, створена людиною, цивілізацією. Сьогодення вже не мислиться без технічної реальності. Таке тотальне вторгнення технічної діяльності у всі сфери матеріального виробництва і культури має неоднозначні та суперечливі результати. Розвиток технічної діяльності давши поштовх приросту креативних можливостей людини, привів тим самим і до якісного стрибка руйнівних сил. Суперечності між технікою та культурою виникають усередині єдиної цілісності і проявляються в домінуванні прагматичних властивостей технічних об'єктів над їх ціннісними характеристиками, що певним чином свідчить про деформацію цінностей у суспільстві. Процес експансії технічної діяльності в суспільстві явище стихійне, його не зупинити простими умовляннями її обмежити. Технологічна цивілізація виробляючи цінності, що орієнтують людство на необмежений розвиток техніки, спрямована за

межі буття людини. Як зазначав Картейл Т.: «У наш час під керування машин потрапляє не лише зовнішнє та фізичне, а й внутрішнє духовне начало». Але не зовсім правомірно говорити про «демонізм» техніки, якщо хто й проявляє демонічні якості, то це творець техніки – людина. Вона створила нову реальність, яка перестала їй підкорятися і підкорила людину собі. Людина не є вільною, вона біжить від свободи (Фромм Е.). Як зазначали представники франкфуртської школи Хоркхаймер М., Адорно Т., над цілями розум більше не має влади. Розум став інструментальним, єдине, що він вміє – конструювати та вдосконалювати інструменти для встановлених і не обговорюваних більше цілей, що контролюються до того ж системою. Індивід перед обличчям надпотенції економічних сил є ніщо.

Подолання кризових тенденцій передбачає пошук нових стратегій розвитку, а також критичний аналіз цінностей, що лежать в основі культури, технічної діяльності сучасного суспільства. Саме ідея «необмеженого розвитку», безграничних можливостей технічної діяльності у вирішенні різних проблем людства призвели до появи інших більш глобальних проблем. З цього приводу влучно висловився Пестель Е.: «Уся людська культура побудована на подоланні границь, замість того щоб навчити людину жити в межах цих границь» [1, с. 252]. Мова в жодному разі не йде про відмову від технічної діяльності, а про критичне переосмислення попередніх методологічних засад її розвитку. У межах культури це можливо зробити через систему норм і цінностей, які орієнтують розвиток технічної діяльності й активно використовуються в технічній творчості.

Основою взаємодії техніки та культури є взаємозумовленість їх людською діяльністю і те, що вони є моментами її буття. Будь-яка предметна діяльність, що перетворює предмети природи в технічні об'єкти, завжди має культурний зміст, його ціннісна сторона виступає як культурною складовою. Людина в процесі своєї життєдіяльності виступає суб'єктом культури і суб'єктом технічної діяльності. На перший погляд проблему взаємозв'язку технічної діяльності і культури достатньо легко вирішити, виділивши пряму залежність: технічна діяльність є однією з найважливіших складових людської діяльності в цілому, яка є однією з складових культури. Відношення «технічна діяльність – культура» представлений як взаємозв'язок цілого і частини, не вичерпується лінійним зв'язком. Річ у тому, що відношення між частиною і цілим не має однозначного характеру, і абстрактно представлена сума частин ще не дає цілого. З цього приводу зазначає Гегель Г.: «У відношенні між частиною і цілим, обидві сторони ці є самостійні, але так, що кожна відсвічує в іншій і в той же час дана як тотожність обох» [2].

Технічна діяльність є не лише і не просто складовою частиною культури, а виступає елементом її, як системи. Оскільки маніпулювання предметами і процесами не є самоціллю технічної діяльності, її ціль утилітарна, пристосування реальності під різні соціокультурні потреби, які реалізуються в процесі конструювання і репродукції технічних об'єктів. Отже, технічний об'єкт у просторі культури – це не лише носій функціональних якостей, але й об'єкт соціаль-

но і культурно значимий, певна цінність технічно сконструюваного світу.

Кожній формі культури в міру її розвитку властиве прагнення видати себе не за частину, а за ціле, і тим самим претендувати не на відносну, а на абсолютну значимість. У цьому, на нашу думку, і є причина конфлікту в культурі. Як справедливо зазначає Касісер Е.: «Окремі напрями духу не йдуть миролюбно поряд, доповнюючи одне одного, але кожне стає тим, чим воно є, лише шляхом того, що показує властиву йому силу в боротьбі з іншими» [3, с. 173]. Неконтрольований прогрес технічної діяльності, який відбувається на сучасному етапі її розвитку веде за собою ослаблення культури. Оскільки технічний бік соціуму все більше отримує панівний характер, що виражається в накопиченні і розвитку технічних засобів, відбувається «підгинання» під себе культурної складової з її оціночними і ціннісними орієнтирами. Влучно висловився Швейцар А.: «Фатальним для ... культури є те, що її матеріальний бік розвивався набагато сильніше, ніж духовний. Рівновага її порушена ... культура, що розвиває лише матеріальний бік без відповідного прогресу духовного, подібна до корабля, який ... мчить назустріч катастрофі» [4, с. 98].

Розум людини звужив своє функціональне призначення і став у своїй більшості засобом спілкування з технікою. Відбулися зміни у свідомості величезної кількості людей, що зумовило деформування традиційної культури і втрату багатьох загальнолюдських цінностей. Це у свою чергу призводить до дезорієнтації людини в суспільстві, пошуку Смислу, Цастя деінде.

Розуміння розвитку техніки як стратегічної цілі суспільного розвитку, призвело до кардинальних змін в культурі. Підтвердженням цього є вислів Каландія І.Д.: «У сучасних умовах ... створюється ілюзія того, що в природі культури цінність має лише наука, і ... техніка. Таке помилкове спрямування інтересів людей, шкідливе для самої культури і для гармонічного розвитку людини» [5, с. 14].

І як результат масованого однобічного розвитку техніки і технічної діяльності в рамках культури, її роздробленість, виникнення в рамках єдиної культури технічного та гуманітарного сегментів на що вперше звернув увагу англійський дослідник Сноу Ч. у своїй праці «Дві культури» [6]. На цю обставину вказує також і Моль А.: «... сучасна культура ... набуває все більш мозаїчного характеру, безумовно» [7].

Сьогодні, коли розвиток технічної діяльності базується виключно на науковій раціональності, вона набуває статусу домінантного і практично незалежного елементу. Оскільки результати технічного розвитку і їх вплив на наше життя стали зростати з більшою інтенсивністю, то і як наслідок вони залишили далеко позаду всі інші форми і види культурного розвитку. Це породжує подвійну природу технічної діяльності в сучасній культурі. З одного боку, вона несе потужний конструктивний потенціал для розвитку культури, з другого саме такий її розвиток має яскраво виражені негативні наслідки. Спроба співвіднести технічну діяльність з культурою бачиться нами як продуктивна.

Дійсно, якщо технічну діяльність розуміти як таку, що визначається лише цілями технічної раціональності, то неможливо пояснити чому ми маємо су-перечливі результати її розвитку.

Хайдеггер М. вважає, що техніка має «нетехнічне» підґрунтя в природі і культурі. Вона не є простим умінням маніпулювати предметами з метою отримання практичного ефекту. Будучи поєднанням природного матеріалу і людських замислів, вона являє собою спосіб виявлення сутності буття. Дослідно за Хайдеггером М.: «Сутність техніки перебуває в області, де має місце відкриття і потаємність, де збувається істина». Підтвердженням сказаного може слугувати той факт, що будь-який технічний об'єкт завжди є матеріальним і духовним, як творення людських рук, і відповідно слугує як технічним, так і духовним потребам людини. Одним із найважливіших аспектів присутності технічної діяльності в культурі є її вплив на перетворювальну здатність людини. У цьому відношенні техніка може виступати умовою розвитку креативної здатності людини, даючи їй владу над світом речей а також почуття свободи. Технічна діяльність – це засіб, а не ціль у культурі. Вплив техніки на культуру відбувається через діяльнісні орієнтири, які визначає людина. Тому, на думку Рампа Ф., пасивне прийняття чи активну підтримку сучасної тенденції до зростаючої технізації слід розуміти як культурну дію, тобто як згоду з певною системою цінностей [9, с. 83-84].

Небезпека таїться не в самій технічній діяльності, а в розумінні її суті людиною. На цій обставині акцентує увагу Хайдеггер М.: «... небезпека таїться не в техніці, сама по собі вона не містить ніякого демонізму, а в розумінні її сутності, що отримала відносно самостійний розвиток у сучасну епоху» [8, с. 51]. Помічаючи все прогресуючий розрив між технічною та іншими сферами діяльності, Хайдеггер М. намагався знайти засіб для його подолання, який він убачав «у збільшенні, по мірі подальшого розвитку науково-технічного прогресу, ролі уявлення, споглядання, поетичного мислення. У разі їх ... поєднання прогрес знову ... відбуватиметься під знаком цих специфічно людських цінностей ...». Дещо інакше розуміє проблему технічного розвитку Печчеї А., розглядаючи її як проблему формування людських якостей. Він пише: «Для того щоб поставити все на своїй місця, потрібно просто перевернути теперішнє поняття розвитку, фокусуючи основну увагу не на потребах людської істоти, а на його здатності вносити вклад у їх задоволення ...» [10, с. 254]. Аналізуючи цю проблему, М. Бердяєв стверджує, що питання про техніку стало питанням про долю людини і долю культури. За його баченням, християнам властиво певною мірою переживати техніку апокаліпсично, відчувати жах перед її зростаючою потужністю над людським життям. Визначення людини як «*homo faber*», на думку Бердяєва, свідчить про підміну цілей життя їх засобами. Технічна епоха потребує від людини фабрикування якомога більшої кількості продуктів за найменшого використання сил, але й людина стає засобом виробництва продуктів. Техніка прагне заволодіти духом, раціоналізувати його і перетворити в автомат. Бердяєв відзначає, що машина і техніка завдають страшної поразки духовному життю людини і перш за все

життю емоційному. Техніка призводить до зміни свідомості, і можна сказати, що ми живемо в епоху техніки і духу, але не в епоху душевності. Техніка перестала бути нейтральною. За словами самого Бердяєва: «Технічна цивілізація ... суспільство хочуть, щоб людина була їхньою частиною, їхнім засобом ... , вони роблять все, щоб людина перестала бути єдністю і цілісністю». І як результат цього з'являється нова людина з новою деформованою душевною структурою. Зрозуміло, що повернення до натурального господарства неможливе та і непотрібне, але і так звана технічна епоха не вічна. Ми погоджуємося з Бердяєвим, який стверджував, що епоха нечуваної влади техніки над людською душею закінчиться, але закінчиться вона не запереченням техніки, а підкоренням її духу.

Масове вторгнення і поширення технічної діяльності в культурі призводить до зміни її сутності, породжуючи феномен масової культури. Цей феномен – одне із яскравих свідчень спотвореного характеру взаємозв'язку технічної діяльності і культури, коли досягнення першої використовується в принципі для руйнування другої, що насамкінець призводить до стандартизації духовного світу і до спрощення культури. Через це вона перестає виконувати одну з основних своїх функцій – вираження особистісного індивідуального початку, що призводить до руйнації цілісного устрою життя людини. Бердяєв справедливо звинувачує сучасну технізовану культуру в тому, що вона, потребуючи активності від людини, не хоче, щоб людина стала особистістю, перетворюючи її на засіб. Різко протиставляючи людину і машину, природу і техніку: «Техніка завжди безжальна до всього живого і існуючого». У тому що машина в сучасному суспільстві отримала величезну владу і скалічує людей, Бердяєв справедливо вбачає вину лише самої людини: «... не машина звела з розуму людину, а людина сама втратила розум» [11, с. 517-519]. Можна лише додати, що техніка якщо й не була причиною «божевоління людини», то стала найважливішим приводом до цього. Отже, окрім непередбачуваності всіх негативних наслідків застосування сучасної техніки, в ній також вбачають бездуховний антилюдський зміст, який змінює не лише зовнішній образ світу, але й духовну сутність людини. У контексті вищесказаного цікавим видається питання критерію демаркації простої технічної інновації від «нової хвилі», що несе «мутацію» (Ж.-П. Кантен) суспільству. Головним критерієм першої промислової революції вважалося масове впровадження «традиційних», таких, що не спиралися на науку, інновацій, які до того широко використовувалися, тоді як критерієм другої промислової революції було виникнення наукового прогресу, що очолив цей процес. Критерієм «нової хвилі», на думку Кантена, має бути такий, який дозволив би говорити про мутації, а не лише ще про одну «промислову революцію» з її науково-технічною домінують. Кантен виділяє новітні технології як новий рівень техніки, яка за своєю суттю відрізняється від попередньої, роблячи при цьому висновок, що людство, очевидно, рухається до осмислення технології як одного з мистецтв у рамках системи культурних цінностей. Отже, з приходом суперновітніх технологій ми знову згаду-

емо про нерозривний зв'язок техніки та мистецтва, що було єдиним у грецькому «*techné*».

Необхідно відзначити, що Кантен Ж.-П. говорить про техніку, як про вид мистецтва, маючи на увазі те, що сучасна техніка повинна нести нехарактерні, непритаманні їй раніше риси, а саме, вона повинна включати в себе запити особистості, не пригнічувати людину і не уніфікувати її дії і вчинки: «...соціальна інновація зараз необхідна, щоб примирити ефективність нових систем і їх потенційне значення з запитом особистостей, що не бажають бути простими користувачами техніки, а прагнуть виразити та реалізувати себе». Такий підхід до технічної діяльності має, на думку Кантена, призвести до зміни акцентів з «технокультури» до «соціокультури» [12, с. 209].

У цьому напрямку працював Фуко М., який багато уваги приділяв аналізу філософського принципу «*epimelia*», який можна перекласти як піклування. «*Epimelia*» за Фуко – це і загальне відношення до себе, світу й інших людей, і переключення уваги з зовнішнього світу на самого себе, і, особливо, піклування про себе, а також «збірка правил, що визначають спосіб існування суб'єкта» [13, с. 288]. Отже, вихід – у зміні образу мислення сучасної людини, яка покликана об'єднати онтологічно рідні сфери діяльності техніку та культуру. Таке єднання дозволить покінути з роздробленістю культури, надасть можливість розглядати технічну діяльність не як щось замкнуте в собі, ізольоване від інших форм культурного життя, а як стрижневий момент усієї цивілізації і культури.

Висновки

Цінність технічної діяльності як явища культури впливає із самої її сутності, технічна діяльність виконує важливу функцію соціального успадкування, що є однією з характеристик культури. У цьому контексті технічна діяльність не є чимось зовнішнім стосовно до культури. Технічна діяльність – це частина культури, вона за своєю суттю є соціокультурним явищем. Цілісність культури дозволяє стверджувати, що в ній все важливо і потрібно.

Список літератури

1. *Пестель Э.* За пределами роста: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1988. – 270 с.
2. *Гегель Г.* Наука логики. – Соч.: В 3-х т. Т.2. – М.: Мысль, 1971. – 248 с.

3. *Кассисер Э.* Философия символических форм // Культурология. Антология. – М.: 1994. – С. 173.

4. *Швейцар А.* Культура и этика: Пер с нем. – М.: Прогресс, 1973. – 347 с.

5. *Каландия И.Д.* Духовная культура в условиях НТР. – Тбилиси, 1989. – С. 14.

6. *Сноу Ч.* Две культуры: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1973. – 142 с.

7. *Моль А.* Социодинамика культуры: Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1973. – 406 с.

8. *Хайдеггер М.* Вопрос о технике // Новая технократическая волна на западе. – М.: 1986. – С. 51.

9. *Рапп Ф.* Перспективы философии техники // Философия техники в ФРГ. – М.: Прогресс, 1989. – С. 83-84.

10. *Печчи А.* Человеческие качества: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.

11. *Бердяев Н.А.* Человек и машина // Философия творчества, культуры и искусства в 2-х томах. Т. 1. – М.: 1994. – С. 517-519.

12. *Кантен Ж.-П.* Мутация 2000 // Новая технократическая волна на западе. – М.: 1989. – С. 209.

13. *Фуко М.* Герменевтика субъекта // Социо-логос. – 1991. – № 1. – С. 288.

14. Техника, общество и окружающая среда: материалы международной научной конференции (18-19 июня 1998 г.). – М.: Ин-т философии РАН, 1998. – 157 с.

15. *Горохов В.Г., Розин В.М.* Специфика технических наук в системе научного поиска // Вопросы философии. – 1978. – № 9. – С. 72-82.

16. *Розин В.М.* Специфика и формирование естественных, технических и гуманитарных наук. – Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1989. – 197 с.

17. *Агайци Э.* Моральное измерение науки и техники. – М.: Московский философский фонд, 1998. – 344 с.

18. *Князев В.Н.* Человек и технология: (Социально-философский аспект). – К.: Лыбидь, 1990. – 175 с.

19. *Крымский С.Б.* Фактор культуры в мире науки // Философия, естествознание, социальное развитие. – М.: Наука, 1989. – С. 6-18.

20. *Ленк Х.* Размышления о современной технике: Пер. с нем. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 183 с.

21. *Чешев В.В.* Техническое знание как объект методологического анализа. – Томск: Изд-во ун-та, 1981. – 194 с.

22. *Мельник В.П.* Філософські проблеми технікознавства (гносеологічні та предметно перетворювальні аспекти). – Львів: Світ, 1994. – 180 с.

23. *Каган М.С.* Человеческая деятельность (опыт системного анализа). – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.

24. *Рижкова С.А.* Знання та технології в історичних просторах культури. – К., 2005. – 579 с.

25. *Пигров К.С.* Научно-техническое творчество. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1979. – 144 с.

26. *Ратнер К.* Концепция деятельности и психология культуры // Творчество в искусстве – искусство творчества. – М.: Наука, 2000. – С. 265-273.

И.П. Скиба

ТЕХНИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ЭЛЕМЕНТ КУЛЬТУРЫ

Статья посвящена анализу технической деятельности как составляющей культуры.

I. Skyba

TECHNICAL ACTIVITY AS THE ELEMENT OF THE CULTURE

The article is dedicated to analysis of technical activity as the element of the culture.